

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
**Sivil Toplum Kuruluşları
Eğitim ve Araştırma Birimi**

Sivil toplum, STK'lar ve Gönüllülük
Prof. Dr. Ahmet İnel

Sivil Toplum ve Demokrasi
Konferans Yazıları no 5, 2004

Yayına hazırlayan: Arzu Karamani

Ahmet İnsel: Ben size yarım saatlik bir sunuş yapmaya çalışacağım. Söyleyeceğim, anlatacağım, belirteceğim bazı tanımlar, tanım tartışmaları, büyük ihtimalle tekrar olacaktır. Ama bu tanımlara yine de dönmemiz lazım, çünkü sonuçta neden bahsettiğimizi belirtmek, belirlemek, etrafını iyi çizmek, onları daha yerinde ve doğru incelemek için gerekli. Ardından birkaç soruyu açmaya çalışacağım. Düzenli, sistematik biçimde, o iki-üç soru etrafında gideceğim; ama arkasından da sizin sorularınızla konuyu açmaya devam edebiliriz.

Sivil toplum kuruluşlarının çeşitli cephelerini, çeşitli oluşumları, zaten ilk baştan ele alacağım ama, üzerinde durmaya çalışacağım esas konu, sivil toplum kuruluşlarının devletle, kamu kuruluşlarıyla, kamu alanıyla olan ilişkileri; kamu alanı aktörü müdürler, yoksa sivil alan aktörü mü? Kamu alanı ile sivil alan arasında fark var mıdır? Bir de, sivil toplum kuruluşlarının özelliklerinden olması gereken, gönüllülük ilişkisi nedir? Gönüllülük ilişkisi profesyonel olduğu zaman bozulur mu, gönüllü profesyonel olunur mu, olduğu zaman ne anlama gelir? Sivil toplum kuruluşları kendileri için mi vardılar, yoksa kendileri dışında başka bir hedef için mi? Sivil toplum kuruluşlarının var oluş nedenleri çok önemli bir konu; kendini var etmek için var eden sivil toplum kuruluşuna STK mı diyeceğiz, yoksa bir istihdam aracı olarak mı algılayacağız? Oradan da üçüncü konuya geçeceğiz; STK'ların faaliyet gösterdikleri, yoğunlaştıkları alanlardan hareket ederek, hem siyasal, hem sosyal konularda geleneksel, sosyal devletle, sosyal refah devletiyle birliktelik, tamamlayıcılık veyahut rekabet ilişkisinde mi olurlar, burada nasıl bir değerlendirme yapabiliriz konusunu açmaya çalışacağım. Tabii bu çerçevede sizin sorularınızla başka konulara da girebiliriz. Ben anlatırken anlamadığınız veya kafanıza takılan bir şey olursa konuşmamı kesip, hemen soru yöneltebilirsiniz.

Sivil toplum veya NGO ne demek? Niçin STK dendi gibi konuları, sivil kavramının Türkiye'deki yansımalarını, toplumsal tarihindeki yankılarını zannediyorum Murat Belge'yle daha detaylı konuşmuşsunuzdur; biz şimdi STK'yı doğru bir tabir olarak kabul edelim. Son 10-15 yıldan beri, STK sıfatına haiz olmak, bir üstünlük, bir haslet, yani iyi bir nitelik. Dolayısıyla kendini STK olarak tanımlama çabasında olan bir dizi kuruluş var. STK'yı çok kaba biçimde tanımlarsak, bir tür geriye kalan alan diyebiliriz. Nedir, geriye

kalan; neyin geriye kalanı? Devlet ve piyasa dışında kalan alan. Bu tanımlamadan hareket ettiğiniz zaman, bazı araştırmacılar STK'yı üçüncü sektör diye tanımlıyorlar. Bu üçüncü sektör işi üretim, hizmet, mal, ama daha çok hizmet üretimi anlamında kullanıldığı için, işin içine biraz başka bir boyut katıyor. O yüzden ben STK'ları tanımlarken üçüncü sektör tabirini çok doğru bulmuyorum, çok daralttığı kanısındayım. Ama geriye kalan anlamına bakıldığında şöyle; devleti, yani şiddet kullanma, vergi alma, kanunları uygulama tekelini elinde tutan siyasal gücü ve onun kurumlarını bir tarafa koyalım; kâr amacıyla, para kazanmak için faaliyet gösteren kişi ve kuruluşları da bir tarafa koyalım, -ki buna piyasa ekonomisi, köylüsüyle, her şeyiyle çok geniş anlamıyla pazar diyelim- işte bütün bunların dışında kalan alan. Bu alanın bazı özellikleri var. Birincisi, devletin dışında kalan alan dediğimize göre, kamu yetkisi kullanmaması lazım. Bakın, kamu yetkisi kullanmaması lazım dediğimiz anda, kendine STK sıfatını atfetmiş olan bir yığın kuruluşu dışlamamız gerekiyor; mesela Mimarlar Odası'nı, TMMOB'yi olduğu gibi dışlamamız lazım. Bütün dünyada aynı konumda değildirler, ama Türkiye'deki konumları itibariyle meslek odalarını da dışlamamız lazım. Kamu üniversitelerini dışlamamız lazım.

Şimdi şöyle bir tanımdan gidelim; devlet olmamanın sıfatı olarak kamu yetkisi kullanmayan, diğer taraftan kamu görevlisi konumunda olmayan konum. Mesela İstanbul Üniversitesi Rektörü STK yöneticisi değil, çünkü kamu görevlisi. Kamu görevlisi konumunda olmayan, bir de tabii meta ilişkileri, ticari merkezli ilişkiler içinde olmayan konum. Meta ilişkileri dedim, yani ticari ilişkinin ötesinde bir tanım kullandım; meta ilişkisi, insanlar arasındaki ilişkinin de, ücretli emek ilişkisi üzerinde olmasıdır. Yani meta ilişkileri alanı içinde olmayan, ticari amaçlı faaliyet göstermeyen bir alan. İstanbul Üniversitesi Rektörü, STK yöneticisi değil dedik, çünkü kamu görevlisi. Ama Bilgi Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı da STK yöneticisi değil o anlamda, çünkü o da ticari bir ilişki içinde. Bu çok dar anlama girdiğinizde, ne Bilgi Üniversitesi, ne de İstanbul Üniversitesi STK olabiliyor. Bu çok püriten tanıma girdiğiniz zaman, ne o, ne bu dediğimizde, STK'ları daha çok statüsü itibariyle dernek konumunda olan, girişim konumunda olan, daha esnek, daha az yapısal ve elbette kullandıkları mali imkânlar da görelilik olarak sınırlı kuruluşlara sıkıştırıyoruz işi. Bu durumda en anlamlı STK, bilmem ne

köyü cami yaptırma derneği oluyor. Oluyor mu? Burada bir üçüncü sorumuz daha var, o da STK'ların amaçları. Burada da şöyle bir tanım farkı getirebiliriz; STK'lar için sadece devlet kamu yetkisi kullanmamak veya kamu görevlisi konumunda olmamak yetmiyor, ticari amaçlı olmamak da yetmiyor; bir üçüncü tanım lazım: Toplumsal bir yarar amacı taşıyan girişimler olması. Dolayısıyla bu amaç, STK'ların belki de diğerlerine nazaran daha önemli, öne çıkması gereken bir cephesi. Bakın, toplumsal yarar amacı taşıyan kuruluşlar, girişimler, birliktelikler dediğimiz zaman da, birinci ve ikincinin, yani pazar ve devletin ötesindeki birlikteliklerin bir kısmını da dışarda bırakabiliriz. Örneğin arkadaşlarımızın kendi arasında oluşturduğu, benim de dâhil olduğum Galatasaraylılar Derneği, o zaman STK olmaz. Çünkü bu sadece üyelerine yönelik yarar üretmeye dayalı bir birlikteliktir. STK adını, üyelerinin ötesinde bir yarar üretmeye dayalı birlikteliklere vermemiz gerekecektir. Sadece üyelerine yarar üreten birliktelikler, dernekler vs., bir cephesiyle elbette STK'dır, ama bu söylediğim alanda bir mahsurları, sıkıntıları, eksikleri vardır. Bu üçüncü tanım bence birinci ve ikinci tanım kadar önemli ve maalesef üzerinde en az tartışılan tanımdır. Biz daha çok, "STK'lar devlet kuruluşu olsun/olmasın; devletten para aldı mı STK olmaz; bünyesinde profesyonel adam çalıştırdı mı STK olur/olmaz" tartışmasındayız. Ama STK'lar niçin var? Kendi üyelerine, kendi çalışanlarına yarar üretmek için mi, yoksa kendilerinden başka bir şeye yarar üretmek için mi var? Biraz sonra ele alacağım gönüllülük kavramına da, bu vesileyle girmiş olacağız.

STK girişiminde bence gönüllülük kadar, belki ondan daha önemli olan fikir, diğerkâmlık, yani başkasına yardım etme, başkası için gönüllü olma fikri. Siz sadece ailenize de gönüllü yardım yapabilirsiniz, kendi arkadaşlarınız için de bir işte gönüllü olabilirsiniz. Ama diğerkâmlık dediğimiz, işin, hiç tanımadığınız, bilmediğiniz, belki de hiç görmeyeceğiniz insanlara yardım yapabilecek bir soyutlukta olması; bilinmeyene yardım edebilmek. Diğerkâmlık yeni Türkçe'de pek anlamlı biçimde karşılığı olmayan bir kavram; diğerine yakınlık duymak, diğeriyle gönül bağı kurmak...

Bu üçüncü tanım, STK'ların meşruiyetlerini üye sayılarıyla tanımlamaz; yani, "en fazla meşruiyeti olan STK, en fazla üye sayısı olan STK'dır" dersek, "üyelerine en fazla yardım eden, en fazla hizmet üreten dernek, en gerçek STK'dır" demiş oluruz.

Dolayısıyla bu üçüncü tanımda STK'ları, meşruiyetlerini üye sayılarıyla değil, hatta belki de üye sayılarını hiç dikkate almayarak, savundukları davanın haklılığından aldıkları girişimler olarak anlatabiliriz. STK'ların bir davaları, bir varlık nedenleri vardır. Bu varlık nedenleri bir davadır, bir amaçtır; eğer bu amacın toplumsal anlamda bir haklılığı varsa, o zaman bu kuruluşları daha gerçek STK'lar olarak tanımlayabiliriz. Aksi takdirde sivil toplum içinde inanılmaz faşist, inanılmaz diktatoryal birleşimler de çıkabilir; Ku Klux Klan çeteleri has sivil toplum kuruluşlarıdır, değil mi? Ama toplumsal yarardan neşet eden, türeyen meşruiyetleri sayesinde, Ku Klux Klan derneğini, girişimini, çetesini, sivil toplum kuruluşu olarak tanımlamak külfetinden kurtuluruz. Bu durumda şöyle bir sorun çıkıyor; bu dava güzel de, meşruiyetine kim karar verecek? Ben Türkiye'de bir çiçek türünün yok olmasını en önemli sorun addedebilirim ve bu türün yok olmaması çerçevesinde bir dernek kurarım, faaliyet gösteririm, insanlar bunu desteklemek için toplanırlar. İyi de, bu çiçek o kadar da önemli mi, kaybolsa ne zararı var sorusunu da sorabilmemiz lazım. Toplumsal davanın meşruiyeti nerede? Birincisi, o toplumsal davanın, kendinin ötesinde bir ilgisi olması önemli. Bunu geçen hafta Arnavutköy'de, semt sakinlerinin üçüncü köprü girişimine karşı tipik STK diyebileceğimiz girişimlerinde fark ettim; Çünkü, biliyorsunuz sonuç olarak tüp geçit yapılıyor ve artık üçüncü köprünün Arnavutköy'de yapılma ihtimali azalmış. Fakat onlar bu girişimi devam ettirmek amacındalar. Kendilerine sorduğumda dediler ki, "Arnavutköy'e yapılma ihtimali çok az, ama galiba şimdi Anadoluhisarı'nda yapmayı tasarlıyorlar. Biz Anadoluhisarı'nda da olmasını istemiyoruz." İşte o zaman bu "köprü, otoyol sadece benim bahçemden geçmesin" anlayışının ötesinde bir şey. Az evvel söylediğim diğerkâmlık o zaman başlıyor. Arnavutköy sakinlerinin tepesinden köprü geçeceği için onlar kendi mülkiyetlerini, mal değerlerini, gürültüsüz ve ayrıcalıklı yaşamlarını savunuyorlar diyebilirsiniz; bu diğerkâmlık değil. Ama o köprünün Anadoluhisarı'ndan geçmesine de karşı çıkıp aynı mobilizasyonu gösteriyorlarsa, başka; o zaman üçüncü tanımı gerçekten yakalıyoruz demektir. Tabii bir de bunun yanında, STK'larda sorun olan ve biraz sonra profesyonelleşmeyle beraber göreceğimiz bir başka cephe var: Kendinden menkul meşruiyet; "ben STK'yım, dolayısıyla benim bir meşruiyetim var ve benim söylediğim dava önemlidir". Bunu ne zaman görüyoruz biliyor musunuz? Esas olarak tek davalı, çok dar konulu, onun dışında gözü başka hiçbir şey görmeyen girişimlerde. Örneğin sokak kedilerini korumak dışında başka hiçbir şeyle

ilgilenmeyen bir STK düşünün. Tamam, sokak kedilerini korumak önemli de, sokak kedilerinin artması, hamile kadınlarda bir soruna neden oluyor. O halde bütün kadınlar buna karşı aşılacak. Ama o zaman aşı kampanyasını da o STK'nın üstlenmesi lazım. Koruma, sadece sokak kedileriyle sınırlı olmayacak, insanları sokak kedilerinden korumak gerekiyorsa, o da üstlenilecek. Yani savunduğu konuyu diğer tüm sorunlardan arındırmadan, onu bir sorunlar bütünlüğü içine yerleştirebilmek, bize aynı zamanda at gözlüklü veya geniş ufuklu STK farkını getirebiliyor. At gözlüklü STK olmak, biraz evvel dediğim gibi, tamamen çok dar bir konuya yoğunlaşıp, bütün insanlardan da o konuya aynı ilgiyi talep etmek; talep etmediği zaman da onu demokrat olmamakla, sosyal konulara ilgisiz kalmakla suçlayarak bir tür terör yaratmak demek. Sonuç olarak STK'ların da kendilerinden kaynaklanan meşruiyet sorunlarının olabileceğini, bazı durumlarda sorunların artık o STK'nın savunduğunun çok daha ilerisine gittiğini düşünmek gerekiyor.

Bir davanın genelliği, evrenselliği STK'ları sorunlu bir alana getiriyor. Nedir o sorunlu alan? STK'ların savundukları davanın genelleşmesi ve evrenselleşmesi, bu kuruluşları devletin bulunduğu alana getiriyor. Devlet normalde, bireysel çıkarın ötesindeki çıkarları ve ilgileri savunmak ve gündeme getirmek için var olan bir kuruluş. Dolayısıyla STK'lar genel yararın temsilcisi konumuna gelebiliyorlar. Genel yararın temsilcisi kim? Esas olarak devlet. Dolayısıyla bu durumda STK'lar ya devlet karşıtı güçler konumunu üstlenmek, devlete karşı güç tekeli oluşturmak durumundalar, ya devletin tamamlayıcısı, ya da devletin destekleyici gücü konumunu benimsemek durumundalar. Bu üç pozisyon, devlete karşı güç, devletin tamamlayıcısı güç, devletin destekleyicisi güç. Tabii bunun bir üçlü karmasını da başarmak mümkün. Tamamlayıcılık bir iş bölümü; destekleyicilikse daha çok devlete kaynak aktarmak gibi şeyler olabilir.

Az önce, STK'lar sadece üyeleriyle ilgili olmayan, onların ilgi ve çıkarlarını, yararlarını aşan bir alanda var oldukları zaman toplu yararın temsilcisi olurlar, aksi takdirde sadece üyeleri açısından bencil bir yararın temsilcisi olurlar ve STK vasıflarını büyük ölçüde kaybederler dedik. STK'lar evrensel alana, toplu yarar alanına geçtikleri zaman da, devlet yerine var olmak veya devlete karşı koymak ya da devleti tamamlamak ikilemi

içinde yer alırlar. Bu çok ciddi bir sorun, çünkü devlete karşı güç konumunda olmak, çok hoş bir tavır gibi geliyor. Fakat bunun getireceği ikinci adım, devletin yapacağı hizmetlerin özelleştirilmesinde aracı olmak; "devlet yapmasın, biz yapalım" fikri. Bunu İzmit Körfezi depremi sırasında çok yakından gördük; "devlet yapmasın biz yapalım, bizim girişimimizdir, biz yapacağız". İyi ama o zaman da bir sosyal yardım hizmetinin özelleştirilmesinin bayraktarlığını yapmış oluruz. "Devletle beraber yapalım"; kaymakam gelmiş, tugay komutanı orada, bu durumda onlarla iş mi yapacağız? Evet, bu da zor bir soru. Tugay komutanı oraya askerlerini getirmiş, siz de jeneratör getirmişsiniz, malzeme getirmişsiniz, el ele bir iş yapacaksınız. Türkiye geleneğinde kolay değil, hele de soldan geliyorsanız. "Tamamlayıcı olmayacağız, elbette destekleyici hiç olmayacağız, yoksa Kızılay konumuna düşeriz." Ya da "sadece orada bağırıp çağırıp, devlete 'siz kötü yapıyorsunuz' diyeceğiz, ama biz hiçbir şey yapmayacağız, çünkü bir şey yaptığımız andan itibaren ya devletin yerine yapacağız, ya da onunla beraber yapacağız." Bu çok ciddi bir ikilem. Yani 1990 sonrası Türkiye'sinde STK'ların gerçekten içinde boğuldukları bir sorun. Bir taraftan AKUT olmamak; AKUT nedir? "Siz gitmeyin, biz gidelim", değil mi? Sivil Savunma'yı lağvedin, biz yapalım. Bu tamamen bir özelleştirme aracı. Diğer taraftan, bunun tersi bir durum var: "Parayı toplayıp devlete verelim, o kullansın. Ama devletin o yardımları doğru yerinde kullanacağına güvenmiyoruz." İşte o noktada, deprem zamanında bazı sivil toplum kuruluşlarının gerçekten cesur bir karar alıp, oradaki idare mülki idare amirleriyle, yerel yönetimlerle bir şeyler yapmayı denediklerini gördük; Değirmendere'de, Halıköy'de, Gölcük'te... Bu Türkiye pratiğinde çok bilinen, tanınan bir şey değildi ve çok ciddi tartışmalara neden oldu. Örneğin Dayanışma Gönüllüleri içinde aylarca süren tartışmaların esası budur: "Hangi konumda bulunacağız?"

Evrensel bir tanım alalım şimdi: "Global civil society". Bu kavramı ilk kullananlardan biri, yanılmıyorsam Hollandalı olan Jan Art Scholte. "Global civil society/global sivil toplum" başlıklı makalesinde şöyle bir tanım öneriyor: devlet ile pazar sisteminin dışında yer alıp, amaçları, politikaları, normların, kanunların ve kuralların oluşumunu etkilemek veya toplumda yapısal değişiklikler yaratmak olan gönüllü faaliyetler birliği. Bir de global olmayanlar var; onlar da, bir konu etrafında politika ya da davranış değişikliği

gerçekleştirmeyi amaçlayan, mikro diyebileceğimiz sivil toplum girişimleri. Bunları niye ayırmak zorundayız? Bir kere bunların faaliyet alanları, seviyeleri çok farklı, hatta birbirleriyle hiç kesişmiyorlar bile. İkincisi, global sivil toplum dediğimiz olgu, sürekliliğe haiz; çünkü bunların hedefleri tek değil. Mesela sadece idam cezasının kaldırılması değil, demokratikleşme. Dolayısıyla idam cezasının kaldırılmasının ötesinde kadın hakları da bu demokratikleşmenin içinde, işçi hakları da var, çocuk hakları da. Çevre korunması da tek bir hedef değil. Ama mikro girişimlerde hedef, gerçekten tek hedef oluyor. Örneğin Zeyrek'te tarihi kültürel varlığın korunması diyelim; Zeyrek'te korunabilecek bütün binalar korunup, sahiplerine o şekilde teslim edilmişse, artık yapılacak bir şey kalmamış, o girişimin varlık nedeni artık ortadan kalmış demektir. Bu tür mikro girişimlerin varlık nedenleri, başarıları oranında zamanla sınırlı; başarısız olmaya mahkûm bir girişimse, zaten o zaman üzerinde laf etmeye değmez.

Katılımcı: Kendinden menkul meşruiyet denebilir mi, oradakiler mi yapıyor?

Ahmet İnsel: Hayır, Zeyrek'le ilgilenmeniz için Zeyrek'te oturmanız gerekmiyor. Siz bir mimar çevresi olarak ilgileniyorsunuz. Şimdi Balat'la ilgili bir tartışma var. UNESCO orada ciddi para harcıyor; insanlar binalardan çıkıyorlar, binalar tamir ediliyor, insanlar yine binalara dönüyorlar. Yanılmıyorsam, cephesi tamir edilmiş olanların beş yıl, tamamı tamir edilmiş olanlarınsa on yıl boyunca binayı satmamaları koşulu getiriliyor. Bu çok ağır bir koşul değil, çünkü onlardan maddi bir katkı istenmiyor. Fakat daha şu aşamada yüzde 15 civarında, yani 32 binada onay alınmış durumda. Çok düşük bir onay var, ben buna çok şaşırdım. Bunun nedenlerinden bir tanesi, "bunlar böyle söylerler, sonra yapmazlar, sonra bize bu evleri vermezler, çıkarsak bir daha giremeyiz" güvensizliği. İkincisi, ortada dolaşan bir laf; Fener Patrikhanesi ve gâvurlar burayı alacaklar ve Hıristiyan mahallesine çevirecekler lafı. Müslüman mahallesinde salyangoz satışına karşı olanlar girişimi gibi... Bu bana pek inandırıcı görünmedi, başka tür huzursuzlukların kılıfı gibi geldi.

Katılımcı: Hele bir yapsınlar da görelim diyorlardır.

Ahmet İnsel: Esasta anladığım kadarıyla, mahallenin yapısının değişmesi ve kendilerinin mahallelerine yabancı kalmasından korkuyorlar. Çünkü bir müddet sonra

oranın burjuvalaşmasıyla, sivil toplum sosyetesinin taşınmasıyla beraber, oraya yabancı kalacaklarını düşünüyorlar. Ama yabancı kalacaklarsa da, on sene sonra evlerini çok değerlenmiş bir şekilde satabilirler. Demek ki davranış biçimi sadece menfaat değil.

Gördüğünüz gibi bütün bu tanımlarda karşımıza hep bir sorun çıkıyor. Yani çok radikal, çok püriten, şu veya bu, ikisinin arası değil dediğimiz zaman, sivil toplum kuruluşu adını taşımaya hak kazanan çok az kuruluş kalıyor. Bunlar da ya iş yapmadan sadece laf üretmeye dayalı kuruluşlar, çünkü orada maddi imkân çok fazla gerekli değil, ya da Amnesty International gibi çok büyük boyutlarda çalışabilen kuruluşlar. Devletin ve ticari girişimin tamamen dışında, gerçek anlamda siyasi tavır değişikliğine, normların değişmesine yönelik, hedefleri itibariyle bakıldığında tam bir global sivil toplum kuruluşu. İlkesel olarak hiçbir kamu kuruluşundan yardım almıyor. Tamamen bağışa dayalı bir finansman yapısı var ve böyle püriten bir yapı olarak duruyor. Amnesty International'ın böyle bir yapıda olması, doğası gereği. Kendini, devletlerin insan hakları ihlallerini izlemekle yükümlü sayan bir kuruluşun, kamu kurumlarından maddi destek alması, elbette doğasına aykırı. Ama bütün sivil toplum girişimlerinin bu radikallikte olması gerekiyor mu sorusu, bence sorulması gereken bir soru. Bütün sivil toplum kuruluşları bu püriten yapıda mı olmalı? Örneğin devlet dediğimiz yapının içinde de çelişkiler olmaz mı? Yani belediyeyle bakanlık arasında, valilikle belediye başkanı arasında, bakanlıklar arasında, başka kamu kuruluşlarıyla hükümet arasında yaklaşım farkları olmaz mı? Sivil toplum kuruluşları bu farkları dikkate alarak bazı durumlarda kamu kuruluşlarıyla işbirliğine gidemezler mi, bazı durumlarda mali destek talep edemezler mi? Bence STK'ları çok püriten biçimde bütünüyle devlet ve ticari kaynakların ötesinde kuruluşlar olarak tanımlamak, onları sadece protesto kurumları olmaya mahkûm etmek demek.

STK'ları ilgi alanları itibariyle de vasıflandırabiliriz. Bildiğiniz gibi ulusal ve uluslararası STK'lar var. Şu anda daha çok uluslararası STK'lar dünyanın gündeminde. Ulusal STK'lar kaçınılmaz olarak her ulusun kendi alanıyla sınırlı; Greenpeace, Human Rights Watch, Amnesty International, Oxfam gibi kuruluşlar uluslararası STK'lar. Yerel STK ile ulusal STK arasında da farklar var; yerel STK, daha çok yerel bir konu etrafında oluşmuş, örneğin Arnavutköy'deki girişim yerel STK, ulusal diyemeyiz. Çünkü bu girişim Keban projesi veya Zeugma'yla ilgili değil. Köprü yapılmasının, baraj yapılmasının

kültürel varlıklara getirdiği tehdidi her seferinde gündeminde tutmuyor. Onunki daha çok Boğaz'daki üçüncü köprü obsesyonuna karşı oluşmuş bir girişim, o anlamda yerel. Beyoğlu Güzelleştirme Derneği de yerel bir girişim, bunun Diyarbakır veya Trabzon'la bağlantısı yok. Ama ulusal girişimler de var tabii; bunlar, mesela TEMA gibi, Türkiye'de o sorunun yaşandığı her alanda var olmaya çalışan girişimler.

Bir de kitlesel STK ve profesyonel STK diye bir ayırım var. Baştan biraz garip geliyor değil mi? Kitlesel STK'lar daha çok hem bireysel katılımı, hem de nakdi dediğimiz zaman katılımıyla ayakta duran örgütler. Yakın döneme kadar Kızıllaç teşkilatları böyleydi; hem insanların verdiği yardımlarla, hem de insanların boş zamanlarında haftanın belli günlerinde bedava çalışmalarıyla ayakta duran kuruluşlardı. Amerika'da bu çok yaygındır; insanların haftada belli bir süreyi bir sivil toplum kuruluşuna ayırması, sadece para olarak değil, zaman ayırarak katkıda bulunması bayağı önemlidir. Bunun değerlendirildiği bazı çalışmalarda, buraya harcanan zamanın, istihdamın yüzde beş-altısı, hatta bazı hesaplara göre yüzde sekizine varan bir zaman kullanımına tekabül ettiğini gösteriyor. Bu açıdan Amerika'nın gelenekleri çok güçlüdür. Bu tür diğerkâm işleri büyük-küçük diye ayırmazlar; bu, okul çıkışında yolda durup çocukların karşıdan karşıya geçmesine yardım etme girişimi de olabilir, ya da yaşlıların evine her hafta bir kez gidip, onların ihtiyaçlarını karşılamak, onlarla konuşmak da olabilir. Biliyorsunuz bu tür dernekler var, toplumdaki yaşlanmayla beraber sayısı Türkiye'de de artacak belki. Kitlesel STK'ların büyük mali kaynakları olmaz, ama daha çok insan kaynakları olur.

Profesyonel STK'lar şu anda en gözde olanları; bunu Türkiye'de de görüyoruz. Nedir bunlar? Yapılan işin ağırlıklı olarak profesyonel ilişki içinde, yani ücretli emekle yapılmış olması. Mesela benim kurucularından olduğum Helsinki Yurttaşlar Derneği, Türkiye'de böyle bir kuruluş; Helsinki'de, mesleği bu olan beş insanı çektiğiniz zaman, ne Murat Belge, ne ben, ne de bir başkası, orayı devam ettiremeyiz, çöker gider. Bir hafta sonra hiç kimse kalmaz. Türkiye'de birçok küçük STK, bu profesyonellik ilişkisi üzerine var oluyor. Bunun mahsurları da var, gereklilikleri de. Gerekliliklerinden başlayayım; birincisi, Amerika türünde bir nakdi katılımın güçlü olması için, refah seviyesinin yüksek olması lazım. Refah seviyesi yüksek olduğu zaman, insanlar bu işi bir para getiren bir iş olarak

görmezler. Oysa işsiz bir adamdan bunu bekleyemezsiniz, hele işsizlik sigortası yoksa, hiç bekleyemezsiniz. İkincisi, gençlerden bunu bekleyemezsiniz, çünkü onlar bunu yaptıkları zaman iş dünyasına girmeyeceklerdir, iş dünyasına giremedikleri zaman da hayatlarını devam ettiremeyeceklerdir. Bunu genç kuşaktan beklemek zordur, ya da bunu yapabilmesi için işsizlik kaygılarının olmaması lazımdır. Genç derken üniversite sonrasını alıyorum, 24 yaş öncesini almıyorum, o başka bir kategori. Üçüncüsü, bunun olabilmesi için, gelir seviyesi iyi, sağlığı yerinde emekli sayısının yüksek olması lazım. Çünkü neresinden bakarsanız bakın, bu işleri götüren nakdi güç, kol gücü, çoğunlukla emeklilerdir. Kızıllaç teşkilatlarına baktığımız zaman büyük bir emekli kullanımı vardır. Fransa'da çok ilginç bir girişim vardır, belki duymuşsunuzdur; ünlü komik Coluche'ün oluşturduğu "Restaurants du coeur" tabir edilen "gönül lokantaları"nda hiç profesyonel emek yoktur. Hiçbir koşul getirmeden, kasım ayından nisan ayına kadar ihtiyacı tespit edilen değil, ihtiyacı olduğunu söyleyen herkese, mahallenin belli bir yerinde her gün sıcak yemek ya da yemek torbası dağıtan, yanılmıyorsam Fransa seviyesinde günde 300 ya da 400 bin yemek dağıtan bir kuruluş. Buna bir kez başladığınız zaman, her gün yapmak lazım; bugün annem hasta, çocuğumu kreşe götüreceğim, tatile gideceğim falan diyemezsiniz, orada üç kişinin bulunması lazım. İşte bunu bu yoğunlukta yapabilenler, daha çok emekliler oluyor. Türkiye'de bu işe zaman ayırabilecek emekli insanların hem sayısı az, hem de böyle bir kültür henüz gelişmiş değil. Ayrıca çoğu emekli çalışmak durumunda, dolayısıyla öyle bir zamanı yok. Dolayısıyla profesyonel örgütler kaçınılmaz olarak ön plana çıkıyor. Profesyonel örgütlerin önemli bir özelliği var; üye sayıları çok düşük. Çünkü profesyonel çalışmanın egemen olduğu örgütlerde, üye yüküdür, hesap sorucudur. Genel kurul bir baş belasıdır, çünkü hiçbir işe karışmayan insanlar gelip, bunu niye yaptınız, bunu niye yapmadınız diye hesap soracaklardır. Profesyonel çalışmanın olduğu örgütler, üye kaydetmekten imtina ederler, yeteri kadar üye olsun derler. Oysa yüz tane üye yeter; bu sayı bin olduğu zaman, getirisi olmayan inanılmaz bir yük haline gelir. Dolayısıyla, dikkat ederseniz profesyonel çalışmanın egemen olduğu örgütlerde üye sayısı düşüktür. Bu bilinçli yapılan bir tercih değildir, işin gereği böyle olur. Ama profesyonel çalışmanın olmadığı örgütlerde üye sayısı çok yüksektir, çünkü ancak o sayede ayakta durabilirler.

(Ara)

Ahmet İnsel: Profesyonel STK'ların bir yığın avantajının yanında bir dizi de sıkıntısı var. Avantajları, bu tür faaliyetlere gönüllü zaman ayırma kültürünün olmadığı toplumlarda, diğerkâm girişimleri sürekli kılabilir yegâne yol, bazı insanların burada hayat ederek var olmalarını kabul etmek. Aslında çok püriten bir STK yaklaşımına aykırı gibi gelir bu, çünkü o insanlar orada bir menfaat ilişkisi içine girmişlerdir. Bu ilişkiye girdikleri andan itibaren de diğerkâmlık boyutu sorgulanır hale gelir, ama bu belki kaçınılmaz, özellikle bu tür bir dayanışma için zaman ve gönüllü kaynak ayırma geleneklerinin az olduğu toplumlarda. Kalkınmakta olan ülkelerde bu daha da ciddi bir sorun; biraz evvel söylediğim sorunlardan dolayı, insanların büyük çoğunluğu hayatlarını var etme mücadelesi verirken, başkaları için zaman ayırmak, elbette bir lüks haline gelir. Onun için kalkınmış ülkelerde bu tür STK'lar, yani insanların sadece zaman ayırarak, nakdi olarak yaptıkları katkılara dayalı STK'lar daha güçlü olabiliyorlar, kalkınmakta olan ülkelerde maalesef bu daha sınırlı kalıyor.

Siyasi bir analizle bakıldığında, yakın zamana kadar çok kaba biçimde ve bence yanlış biçimde, STK'ları devlete karşı örgütler olarak tanımlamak eğilimi vardı. Fakat bu, evrensel bir gerçeğe tekabül etmiyor; Greenpeace, Amnesty International, Human Rights Watch gibi uluslararası birkaç kuruluş dışında, bugün adından çok söz edilen uluslararası STK dediğimiz NGO ya da INGO'ların büyük bir bölümü, kamu kaynakları kullanıyorlar. Size birkaç örnek vereceğim; bugün İsveç'in kalkınmakta olan ülkelere yardım için ayırdığı kaynağın -ki gayri safi milli hasılasının aşağı yukarı binde dokuzuna tekabül ediyor- yüzde 29-30'u STK'lara ayrılmış durumda. Yani kendisi doğrudan o ülkelerin devletlerine vermiyor, yardımı o ülkelere yönelik faaliyet gösteren STK'lar kullanıyor. Kamu kaynağını STK'lara aktararak götürüyor. Norveç'in de kalkınmakta olan ülkelere yardım kaynaklarının yüzde 25'ini STK'lar kullanıyorlar. Amerika'da USAID'in 1991'de 165 milyon dolar olan demokratikleşmeye destek programı 2000'de 650 milyon dolar olmuş; USAID, bu 650 milyon doların 250 milyon dolarını doğrudan kendi kullanmıyor, yine STK'lara kullandırıyor. Brüksel'de Avrupa Komisyonu'nun da giderek artan miktarda STK'lar aracılığıyla kaynak kullandığını biliyoruz. Mart ayındaydı

galiba, Türkiye'deki STK'ların çok heyecanlı oldukları bir dönemdi, çünkü Brüksel 190 milyon Euro'luk bir kaynağı Türkiye'deki STK projeleri için ayırmıştı. Bütün STK'lar proje yazmakla meşguldüler ve benim tanıdığım çok sayıda STK çalışanı, proje yazıp para almak telaşındaydılar.

Katılımcı: Şimdi de var bir tane...

Ahmet İnsel: Devre devre olacak.

Katılımcı: Telefonlar geliyor, bize bir öneriyle gel diye.

Katılımcı: Dilekçe yazmak gibi...

Ahmet İnsel: Evet, biraz öyle. STK'ların, çalışanları için bir istihdam aracı, bir faaliyet aracı haline gelmesiyle beraber, kendileri için var olan kuruluşlara dönüşmelerinin de bir yolu, istenmeyen sonuçlarından bir tanesi. STK çalışanlarının, kendileri için anlamı gelecek parayla sınırlı olan projelere yönelmeleri. 2001-2002 verilerine göre Avrupa STK'larının ortalama bütçeleri içinde kamu finansmanı yüzde 42, özel kaynaklar yani insanların, kişilerin veya kuruluşların verdiği hibeler yüzde 42, oto-finance yani hizmet üretmekle kendilerinin yarattıkları kaynaklar da yüzde 16 yer tutuyor. Yani bugün Avrupa STK'ları kamu kaynağını az kullanıyor diyemeyiz; gönüllü kaynaklar kadar kamu kaynağı kullanıyor. Tabii bu durumda buna dolaylı kamu destekleri dahil değil; çünkü birçok Avrupa ülkesinde STK'lara yapılan bağışlar gelir vergisinden düşürülebiliyor; gelir vergisinden düşürmenin de bir vergi harcaması olarak kabul edilmesi gerekiyor, onlar da dolaylı kamu kaynağı kullanmış sayılırlar, bu söylediğime o dahil değil. Dünya Bankası da, örneğin Güneydoğu Asya'daki faaliyetlerini, kalkınma projelerinin dörtte üçüne STK'ları katarak -tamamen devrederek değil- sürdürüyor. Bu çok önemli bir rakam. 1980 ortalarında bu oran üçte birden azdı. Kimin yerine? Kamu kuruluşları yerine. Yani o ülkedeki kamu kuruluşları geleneksel olarak Dünya Bankası'nın muhatabıydılar, o ülkelerde giderek daha fazla STK, Dünya Bankası'nın muhatabı, veya yerel temsilcisi ya da proje izleyicisi haline gelebiliyor. Tabii bu da kalkınmakta olan ülkelerde garip durumlar yaratıyor; bazı Afrika ülkelerinde uluslararası STK'ların kullandığı bütçe, ülkenin ilgili bakanlığının kullandığı bütçeden daha yüksek. Örneğin Liberya'da sağlıkla ilgili konuda bu çok açık biçimde görülüyor; üç tane STK'nın yani Sınır Tanımayan Doktorlar, Oxfam, bir de çocuklarla ilgili bir kuruluşun toplam bütçeleri Liberya sağlık

bakanlığı bütçesinin üç misli kadar. Tabii bu, konuşmamın başında dile getirdiğim soruyu gündeme getiriyor; Liberya'da sağlık hizmetleri özelleşti mi? Devletin dışında, üstelik yabancı olan bir sivil toplum, özelleşti mi? Buradan hareket edersek aslında çok düşündürücü; eleştirmek açısından söylemiyorum, ama en azından bir gidişatın ufkunu tespit etmek açısından söylüyorum. Biliyorsunuz Dünya Ticaret Örgütü'nün önümüzdeki gündeminde en çatışmalı olan nokta, hizmetlerin serbest ticarete açılması konusu; sağlık ve eğitim hizmetlerinin uluslararası serbest ticarete açılması konusu. Peki örneğin Liberya'da fiili olarak sağlık hizmetlerinin serbest ticarete açıldığını söyleyemez miyiz? Madem ki Liberya sağlık bakanlığının bütçesinden çok daha büyük bir bütçeyi, o ülkede üç büyük STK kullanıyorsa, acaba bu, örtülü bir özelleştirmenin fiilen gerçekleştiği anlamına gelmez mi? Tam olarak gelmez, ama hiç de gelmez dememiz zor.

Son birkaç yıldan beri bu çerçevede birkaç yeni tanım gelişti. INGO yani International Non Government Organization adı altında, Human Rights Watch, Greenpeace gibi devletlerin desteğini kabul etmeyen STK'lar var. Bir de GO-NGO dediğimiz Government Organization, yani hükümet tarafında kurulmuş NGO'lar var. Türkiye'de tanımlarsak, Kızılay hükümet tarafından kurulmuş bir NGO. Bakanlık vakıfları dediğimiz vakıflar da bütünüyle öyle, ama Kızılay'ı örnek olarak vermek belki daha anlamlı, çünkü doğası gereği her yerde öyle değil, ama Türkiye'de öyle. Türkiye'de Kızılay gerçekten devletin çok yakından denetlediği bir teşkilat. Özellikle kalkınmakta olan ülkelerde devletlerin, hükümetlerin kurduğu bu NGO'lar, biraz evvel söylediğim eğilimi de dikkate alarak, "Dünya Bankası, uluslararası kuruluşlar madem NGO istiyorlar, para gelmesi için bize de NGO lazım, biz de NGO kuralım" anlayışı içinde kurulanlar. Diğer taraftan Government Regulated denilen NGO'lar var; kuruluşları hükümet tarafından yapılmış değil ama faaliyetleri devlet tarafından düzenlenen NGO'lar. Örneğin biraz evvel bahsettiğimiz meslek odalarını buraya koyabiliriz. Bir de Government Initiative denilen, hükümetin girişimleriyle değil ama desteğiyle kurulan NGO'lar var. Türkiye'de Özal zamanındaki Papatyalar'ı, biraz da karikatürize ederek gösterebiliriz; artık faaliyetleri kalmadı. Türkiye'de AKP'ye yakın böyle girişimler var, Deniz Feneri Derneği biraz öyle; AKP merkezli çalışan bir dernek. Türkiye'de bazı sosyal yardım girişimleri ve dernekleri de bu minvallerdeler. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği bu kategoriye girer mi, girmez mi,

tartışılır; ya da Türk Eğitim Vakfı'nın bu kategoriye girme ihtimali yüksek, yani hükümetlerin, devletlerin teşvikiyle oluşmuş NGO'lara. Dolayısıyla gördüğünüz gibi bunların bu çeşitlilik içinde olmaları, STK veya sivil toplum girişimi faaliyetlerinin giderek artmasıyla doğrudan orantılı. Devletler, hükümetler de kaçınılmaz olarak bu alanda kendileriyle beraber çalışacak, kendilerini tamamlayacak, kendileriyle çatışmayacak kuruluşları var etmek, özendirmek, onları desteklemek eğilimi gösteriyorlar. Bazıları özelleştirmenin örtülü bir biçimi olarak ele alınabilir. Biraz evvel AKUT örneğini onun için verdim; AKUT'çuların dediklerini kabul etseydik, acil yardım kurtarma hizmetlerinin özelleştirilmesi anlamına gelecekti. Özelleştirmenin ille de her seferinde ticari amaçla yapılması gerekmiyor. Bunun bedava yapılması, özel bir girişim tarafından yapılmaması anlamına gelmiyor.

Bu genel çerçeveden gidersek, başta sorduğum iki soruyu açayım: Birincisi, madem ki bu esasında sosyal devlet ile sivil toplum girişimlerinin ilişkisi konusu, bu durumda sosyal refah devleti ne demek? Sosyal refah devleti, bireylerin belli konularda öngöremeyecekleri risklerin toplumsallaştırılması demek. Bunu aşağı yukarı üç risk kaleminde toplayabiliriz: Birincisi işsizlik riski, ikincisi hastalık riski, üçüncüsü yaşlılık riski. Bunlardan sonra diğer risk kalemlerini katarsınız ama, üç ana kalemi vardır. Burada da sosyal refah devleti esas olarak bireysel risklerin toplumsallaştırılmasına dayanır. Nedir bu? Siz bugün "ben devlet memuruyum, yemin ediyorum elli yaşında intihar edeceğim, emeklilikten pay almayacağım, dolayısıyla emeklilik kesintimi şimdiden harcaayım" deseniz de, böyle bir şey olmaz. Bu bir toplumsallaşmadır. Sizin, çalıştığınız dönemde emekli olanlara, yaşlılara, daha önceden çalışmış olanlara bir kaynak aktarmanız gerekir. Ondan sonraki kuşak da size kaynak aktaracaktır. Kuşaklar arası dayanışma aracıdır. Bireysel emeklilik demiyorum, şu anda yürürlükte olan sistemden söz ediyorum. Bireysel emeklilik, sosyal refah devletinin mekanizması değil, o piyasa üzerinden oluşan bir refah mekanizması. Aynı şey sağlık için geçerlidir. Sağlıklı olanların kesintileri sağlık konusunda sorunlu olanların harcamalarını karşılar. Bu da toplumsal bir dayanışma mekanizmasıdır, sosyal refah devletinin ana mekanizmalarından bir tanesidir. İş sahibi olanlar, kesintileriyle, çeşitli nedenlerle işlerini kaybetmiş olanlara belli bir dönem yardım edilmesini sağlarlar. Buna eğitimi de dahil

edersiniz; bedava eğitim ve bedava sağlık harcamaları da benzer bir şeydir. Bedava derken, aslında vergi karşılığında olduklarını unutmamak lazım. Sosyal refah devletiyle STK'lar arasında hem rekabet hem tamamlama unsurları var. Tamamlama unsuru esas olarak ne zaman ortaya çıkıyor? Sosyal refah devleti vergi krizine girdiği zaman ortaya çıkıyor. Biliyorsunuz Keynesgil dediğimiz, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşmuş büyüme ve demografik yapı, bu hizmetlerin çoğunlukla çalışanlardan yapılan kesintilerle karşılanmasını mümkün kılıyordu. Demografik yapıların yaşlanması, yani "piramit"ten çok "sütun yapı"ya geçilmesi, diğer taraftan üretimde çok büyük verimlilik sağlanması nedeniyle büyümeyle istihdam arasındaki doğrudan ilişkinin kısmi olarak bozulması, büyümeyle beraber işsizliğin ortaya çıkması -ki bu 1970 öncesinde az bilinen bir olguydu- sosyal refah devletinin vergi krizi ya da vergi duvarı dediğimiz sınırıyla karşılaşmamıza yol açtı. Burada STK'lar vergi vermeyi artık bir zül, bir yük addeden toplumsal tahayyülün yeni dayanışma kurumları haline geldiler. Niye vergi vermeyi yük addediyor, çünkü çok fazla vergi verdiği inancında ve devleti de, karşılığını çok iyi vermeden kendinden sürekli sürekli alan bir kurum, bir tür haydut olarak algılıyordu; bu, liberalizmin getirdiği bir algılama tarzı. Neo-liberal kültürün, bireycilik kültürünün de yerleşmesiyle STK'lar, devletin meşruiyetini kaybetmesinin yarattığı boşluğu doldurmaya başladılar. Ve burada STK'ların getirdiği başka bir mesaj vardı: "Devletin yapacağı hizmetler eksik etkinliktedir. Biz, devletin yapacağı hizmetten daha etkin bir hizmeti getirebiliriz." Bu birincisi. İkincisi: "Biz devletin bu paraları başka amaçlarla kullanmasına karşı, sizin vereceğiniz kaynakları gerçek amaçlarının dışında kullanmama güvencesi veriyoruz." Üçüncüsü, çok dile getirilmeyen, ama aslında belki de işin temelinde olan daha soyut bir argümandı: Sosyal refah devletinde dayanışma soyuttur. Siz vergiyi verirsiniz, emeklilik kesintisi yapılır, ama bu ay ödediğiniz emeklilik kesintisinden kimin emekli maaşı aldığını bilmezsiniz. Sosyal refah devleti soyut bir dayanışmayı getirir. ikincil toplumsallık dediğimiz türdür, yüz yüze değildir, global bir dayanışmadır. STK'lar ise giderek, Handicap International örneğindeki gibi, insanlarda, sosyal refah devletinde olmayan bir tür himmet duygusunu yeniden canlandırdılar. Himmet duygusu şu demek: "ben yardım yapıyorum, ama yardımı yaptığım adamı bilmek istiyorum. Herhangi birisine yardım yapmak istemiyorum, şu şu vasıflara haiz çevreye yardım yapmak istiyorum. İlle de yüz yüze bilmesem bile, vasıflarını bilmek istiyorum. Ben, bir torbaya gözü kapalı

para atmak istemiyorum, dibi delik de olabilir, olmayabilir de." Handicap International bunu ilk keşfedenlerden bir tanesidir ve aslında etik olarak bence çok yanlış. Handicap International savaşın olduğu yerlerde mayınlar yüzünden bazı uzuvlarını kaybetmiş insanlara veya çocuklara protez takılması, rehabilite edilmesi projesini götüren, galiba Lady Diana'nın da kurucularından veya aktif üyelerinden biri olduğu kuruluştur. Benim dikkatimi ilk kez orada çekmişti. Eve gidiyorsunuz, bir mektup alıyorsunuz, içinde bacağı olmayan üç çocuğun resmi var. Bir tanesi Kamboçya'da, bir tanesi Etyopya'da vs. Siz bu çocuklara yardım edeceksiniz deniyor. Aslında o çocuklara yardım etmeyeceksiniz, yine global bir yere yardımda bulunacaksınız. Ama böylece gözünüzde fiziki olarak canlandırılıyorsunuz. Sosyal devletin handikaplarından bir tanesi, büyümeye beraber gerçekten ihtiyacı olanla olmayan arasında ayırım yapma yeteneğini kaybettiği inancının, toplumlarda yaygınlaşması oldu. İhtiyacı olmayanlar da işsizlik sigortası alabilir.

Katılımcı: Almanya'daki Türk işçileri gibi.

Ahmet İnsel: Bu, sayı içinde ne dereceye kadar anlamlıydı, ne dereceye kadar ideolojik bir yorumun kılıfıydılar, onu tartışabiliriz. Ama en azından sosyal refah devletinin ihtiyacı olmayanların da bundan yararlanabildiği fikri, STK'ların varlığını belki de evrensel biçimde en güçlü kıldığı alan oldu: "Biz gerçekten ihtiyacı olanlara, bunu hak edenlere vermek üzere kurulmuş teşkilatlarız. Çünkü bizim buradan bir çıkarımız yok. Devletin bir çıkarı var; klientelist ilişki oluşturabilir, oy toplamak için verebilir, partizanlık yaparak verebilir. Sosyal devlet, kendini var etmek için, siyasi destek bulmak için kullanabileceği alanlara açabilir. Biz bunu yapmayacağız, çünkü bizim buradan bir menfaatimiz yok. STK olarak, mesela Türkiye'nin ağaçlanmasından, ya da erozyonla mücadeleden şahsi bir menfaatimiz yok. Dünyada kara mayınlarından sakatlanmış çocukların protezlerinin yapılmasında menfaatimiz yok. Onlardan ne oy isteyeceğiz, ne de bizim tanıdığımız insanlar." Gerçek diğerkâmlık, bir insana karşılığını istemeden yardım yapmaktır. Karşılığını, sen de başkasına yardım ederek verirsen, gerçek diğerkâmlık olur. İşte STK'lar da gerçek diğerkâmlık abidesi olarak var olmaya başladılar. Bu da çok yanlış değildi. STK'ların böyle bir boyutu gerçekten de her zaman oldu. Özellikle 80'lerden sonra daha da arttı. Tabii bunu yaparken, hem ulusal uluslararası STK'lar, bir biçimde

kendilerini var etmek için amaç yaratır konuma geldiler. Kendilerini var etmek için amaç yaratma konumuna gelmeleri, ille de buradan para kazanmak olmayabilir. Ayrıca kendilerini adadıkları işin, devletler tarafından yapılmasının daha az etkin olduğunu inancını pekiştirmeye başladılar. Bu elbette, liberal ideolojiyle birbirini çok tamamlayan bir tavır. Neo-liberalizmin 80 sonrasındaki şiddetli yükselişiyse, bu tür sosyal refah devleti hizmetlerinde STK'ların daha etkin olabileceği inancının yayılması arasında, dolaylı da olsa yakın bir ilişki var. Dolayısıyla sivil toplum-sosyal devlet ilişkileri, bugün itibariyle tamamlayıcı, fakat gidişat itibariyle bakıldığında dışlayıcı bir ilişki. Sivil toplum girişimlerinin bu alanda güçlenmesi, örneğin fakirlik yardımının sivil toplum kuruluşları tarafından dağıtmaya başlanması. Bu, AKP'nin projesidir; fakirlik yardımının mikro-krediler biçimine dönüştürülüp, vakıflar aracılığıyla dağıtılması projesi, tam bir liberal sosyal yardım anlayışının cisimleşmiş halidir. Bunun yanında devlet veyahut kamu girişimlerinin büyüklükleri itibariyle edindikleri görece bir miyopluk hatta körlük olduğunu da kabul etmeniz lazım. Sosyal devletin bu büyüklükte çalıştığı noktada, ince ayar yapmak mümkün değildir. Dolayısıyla Hollanda'da bulunan çözüm, adem-i merkeziyetçi bir sosyal devlet yapısı; yani sosyal refah devletini merkezi bir yapılanmadan, bütünüyle belediyelere havale etmek. Sivil toplum kuruluşlarını belediyelerle beraber çalışır hale getirmek; sosyal yardım dağıtma mekanizmasını bütünüyle yerel idarelere havale etmek; işsizlik sigortasını, işsizlik yardımını, asgari gelir yardımını, çok çocuklu bekâr anne yardımını yerel yönetimlere havale etmek. Yerel yönetimlerin de bunu, gönüllülük temelinde çalışan STK'larla beraber yürütmesini sağlamak. Bu, Türkiye'de çok küçük boyutta var; fakirlik ilmuhaberini veren kişi muhtardır. Muhtar, bildiğiniz gibi devletin tam temsilcisi değildir. Muhtarlık gerçekten de doğrudan seçimle gelen, adem-i merkeziyetçi anlamda en birebir ilişkiyi sağlayan, o ince ayarı sağlayan kuruluş. Tabii bu sadece orayla sınırlı; fakirlik ilmuhaberi Türkiye'de sadece yeşil kart alınmasında lazım, şimdi sosyal yardım alınırken gerekli, vs. Mesela Türkiye'de STK'ların bu tür sosyal yardımları muhtarlarla beraber organize etme ve bu girişimleri birlikte yürütme çabalarını çok fazla taşınamaması, benim nedenini düşündüğüm bir konu: Niçin STK'lar muhtarları partner olarak görmezler? Aslında belki işin can alıcı noktalarından bir tanesi muhtar seviyesinde dönüyor. Çok asil, çok görünür bir iş değil de ondan. Bütün muhtarlarla görüşeceksiniz. Sivil toplum sosyetesinin elemanlarıyla muhtarlar arasında inanılmaz bir

sınıf farkı var; aynı dili konuşmazlar, aynı yerde oturmazlar, aynı yemeği yemezler. Böyle de bir sorun var. Türkiye'de sivil toplum sosyetesine var; o sivil toplum sosyetesine ancak İstanbul Belediye Başkanı'yla oturduğu zaman tatmin oluyor, muhtarlar seviyesine indiği zaman onu kesmiyor. Dolayısıyla da bu iş daha çok...

Katılımcı: ...sosyete işi!

Ahmet İnsel: Yok, ama bir sivil toplum sosyetesine var. Sosyeteyi "sivil toplum cemaati" anlamında kullanıyorum.

Kendini gerçekten STK olarak tanımlamayan, STK'ların dışında kendi arasında devam eden, Türkiye'de çok ciddi bir sosyal dayanışma ağının olduğu bir alan da, hemşerilik ilişkileri. Düğün, cenaze, ve sünnet olduğu zaman oluşturulan dayanışma ağı, bizim STK dediğimiz olguların tamamen dışında, onların hiç ulaşmadığı bir alanda devam ediyor. Ve orada sınıf farkı yok. Türkiye'de belki de çok yeni olduğu için olabilir, bilemiyoruz ama STK olgusu, nedense halen bir tür orta ve üst sınıf girişimi. Böyle olmasındaki önemli âmillerden bir tanesi de, proje kaynaklı olan bu örgütlerde, bunları yapacak insanların orta-üst sınıfın eğitim şebekelerinden geçmiş olmalarının gerekliliği. Bugün bir STK'nın ayakta durması için İngilizce bilen profesyonel bir eleman çalıştırması lazım. İngilizce bilen o elemanın var olduğu alanlarda da öbürleri bulunmuyorlar, vs. Burada sorusu olan var mı?

Katılımcı: Bence muhtarlık konusunda başka bir etmen de şu; sahada ön çalışma yapan çoğu sivil toplum kuruluşunda ilk akla gelen kişi muhtar, ama her zaman en doğru kişi muhtar değil. Çünkü yerelde de çok farklı güç ilişkileri olabiliyor.

Ahmet İnsel: Tabii tabii; belediye başkanı için de, bakan için de geçerli, her şey için geçerli.

Katılımcı: Bir saha araştırması yapmak gerekiyor, bu güç ilişkilerini değerlendirmek için.

Ahmet İnsel: Evet, o muhtarın köy ağası olması da mümkün, oraya başka türlü menfaat ilişkileri için seçilmiş olması da mümkün. Ama o kişinin şahsından bağımsız olarak, konumu itibarıyla, sosyal ilişkinin gerçekten eklem yerinde duran kişi. Çünkü onun daha üstüne çıktığınız zaman, iş soyutlaşıyor. Belediyeye gittiğiniz zaman bile soyutlaşıyor. İş

ancak mahalle belediyesi, semt belediyesi olduğu zaman somutlaşıyor. Ama İstanbul Bşyşkşehir Belediyesi'nde ok soyut. Orada sadece sayılar konuşuyor, o seviyede kişileri konuşturmanız, var etmeniz mşmkşn değil.

Bir soru daha vardı, bana iletilen sorular arasında; sivil toplum kuruluşları, sivil toplum girişimleri, sosyal devletin gşrevlerini ũzerlerine almalılar mı? ũzerine almaktan ne kastettiğimize bağlı. Bundan devralmak kastediliyorsa, elbette bu ok bşyşk bir yanlış olur. Yani bu şuna benzer: "Artık işsizlik sigortasını bir tarafa bırakın, biz işsizlere imkşn vereceğiz. Emeklilik sigortasını bir tarafa bırakın, biz yaşlılara yardım edeceğiz; o parayı toplayacağız, yaşlılara yardım edeceğiz." Sağlıkta da aynı şey. Bu ilişkinin, tamamlayıcılık ilişkisinin ũtesine gitmemesi gerekir. İşin bir kalbi vardır, ana alanı vardır. Sosyal refah devlet iinde kalacaksak, piyasa toplumu olmayacaksak, o ana alan kamu gşrevi olarak ifa edilmelidir. şnkş ũbřr tşrlş piyasa toplumu oluruz. Sosyal refah devleti olarak kalacaksak, o alan kamu alanı olarak yapılmalıdır, kamu kurumunun yetkileri alanında olmalıdır. O bir soyut dayanışma alanı, haklar alanı olmalıdır. şnkş sivil toplum kuruluşları, sosyal dayanışmayı haklar ũzerinden sağlayamazlar; sosyal refah devleti haklar ũzerinden sağlar. Ben, Ahmet, Mehmet, Giresunlu, Ordulu, Trabzonlu değil, 300 milyondan aşağı geliri olan her hane halkı elli milyon lira alacak; bu bir haktır, asgari gelir hakkı... Ya da emeklilik sigortası 25 sene alışmış herkesin, her tşrlş koşuldan bağımsız hakkıdır. Sivil toplum kuruluşları hak ũretemezler. Niye ũretemezler? şnkş sivil toplum kuruluşları kanun yapma, norm koyma yetkisine haiz değildirler. Hak ũretmeye başladıkları zaman devlet olurlar zaten.

Nurhan Yentşrk: Ama o hakkın savunuculuğunu yaparlar.

Ahmet İnsel: Evet, hakkın savunuculuğunu yaparlar. Bir sivil toplum kuruluşu kalkıp "Tşrkiye'de hak olarak bştşn fakirlere gşnde bir milyon vereceğim" dediği andan itibaren, devlet olmuş olur.

Katılımcı: Ama verilmeli diyebilir.

Ahmet İnsel: Bunun kampanyasını, mobilizasyonunu yapar, örneklerini gündeme getirebilir, nasıl olabileceğini örnekler teşkil ederek yapar. Ama bir hak tespit edip, mesela Türkiye'deki bütün sakatlara 50 milyon lira vereceğim demek, devlet olmak demektir. Hak talebinde bulunmak başka, hak tespitinde bulunmak başka bir şeydir.

Katılımcı: Bir de, norm haline getiremez dediniz.

Ahmet İnsel: Normların tanınmasında etkili olmaya çalışır.

Katılımcı: Peki, sadece sesli düşünüyorum, yanılsam düzeltin; "biz lösemili çocuklara bakacağız" demek, başka bir norm yaratmıyor mu? Ya da ihtiyacı olanı tanımlayıp yine bir norm haline getirmiyor mu? Şunu demek istiyorum; Deniz Feneri kime yardım edeceğini tanımlıyor.

Ahmet İnsel: Kendisi tanımlıyor, evrensel tanımlamıyor, işte devletteki fark o. Yurttaş olarak sosyal sigorta kesintisi olan herkes, yurttaşlık hakları çerçevesinde emeklilik sigortasına hak sahibidir. Deniz Feneri "sen buraya bugün yamuk girdin" derse, vermeme hakkına sahiptir.

Katılımcı: Tabii ki, hak üzerinden öyle. Benim derdim normlarla ilgili zaten.

Ahmet İnsel: Kendisinin faaliyet normlarını tanımlar, ama bunlar hak olmaz. Kendisinin faaliyet normlarını tanımlamak yetkisine sahiptir tabii; "ben, gözü mavi olanlara yardım edeceğim" der, siz bunu eleştirirsiniz. "Niye gözü mavi olanları alıyorsunuz da, ela olanları almıyorsunuz" dersiniz, bu tartışma konusu olabilir. TEMA'nın "ben sadece ağaç dikeceğim, ormanla ilgilenmeyeceğim" demesi gibi bir şey; Sadece ağaç dikiyor, ormanların işletmesini üzerine almıyor, örneğin bu tartışma konusu olabilir. Kendi faaliyetlerinin normlarını üretir, ama bunlar hak haline gelmez.

Katılımcı: Orada bir kuşku yok. Sadece kaygı duyduğum bir konu var; sosyal refah devleti yerine STK'lar kendileri geçtikleri anda, "biz sadece ihtiyacı olana veriyoruz"

demeleri, çok ciddi problem haline gelebiliyor.

Ahmet İnsel: Tabii, bir norm belirlemesi yapıyorlar.

Katılımcı: İhtiyacı olanı da belirler hale geliyorlar.

Ahmet İnsel: Evet, bunu da belirler hale geliyorlar. Ama işte oradaki farkı, "ihtiyacı belirledikten sonra, ben onu bir menfaat ilişkisi içinde dağıtmıyorum" fikri, STK'da.

Katılımcı: Ama işte bu daha da tehlikeli olabiliyor.

Ahmet İnsel: Daha da tehlikeli olabilir. Ama liberal yaklaşımda bu daha olumlu olarak algılanan bir şey. Ama daha tehlikeli, hatta daha vahşi olabilir.

Katılımcı: Ben bunu teorik olarak anlayabiliyorum; evet, hakkı devlet verir ama Türkiye'ye genel olarak baktığımda, ya da kendi baktığım noktadan, bana hemşeri derneği hakkımı verir diye düşünüyorum.

Ahmet İnsel: Ama bana hakkımı hemşeri derneği verir diye bir algılama olmaz. Orada hak olmaz; eğer hemşeri derneğiyle kavgalıysanız, yardımı alamazsınız. Ama devletle kavgalı da olsanız, emeklilik maaşınız normal olarak kesilmez.

Katılımcı: Kesilirse dava açabilirsiniz.

Ahmet İnsel: Evet.

Katılımcı: Peki böyle bir bilinç var mı?

Nurhan Yentürk: Aksi uygulamalar var; başörtülüğü üniversiteye almamak, mesela. Devletin buna hakkı yok ama yapabiliyor.

Ahmet İnsel: Tabii.

Nurhan Yentürk: Ben bir konuda bir şey söylemek istiyorum Ahmet; şimdi bu sosyal devletin zayıflaması, aslında STK'ların güçlenmesine paralel ortaya çıkmış bir şey değil, bu globalleşme...

Ahmet İnsel: Tabii STK'lar zayıflatmıyor, o alanı dolduruyorlar.

Nurhan Yentürk: Boşluğu dolduruyor. Tabii paralel olarak aynı anda, sosyal devlet nedeniyle haklar yok olmaya başladığı için, sivil toplum kuruluşları da hak üretmediği için, o açığı başka bir yönle kapıyor, o da, toplumsal dayanışmanın yok olmuş unsurlarını doldurmaya çalışıyor. Bu anlamda da tabii ki olumlu bir katkıda bulunuyor. Bazı STK'ların özellikle globalleşmenin karşısında durup, "globalleşmeye karşıyız, sosyal devlet insanların bazı haklarını yerine getirmelidir" diye, sadece talepte bulunmalarının ötesinde, onu bir köşeye bırakıp, "bu globalleşmiş dünyada zaten olacak bir şey değil, bari olumsuzluklarını giderecek birtakım toplumsal dayanışma ağları yaratalım" fikri geliyor. Çünkü alternatifi de, "globalleşmeye karşı duralım, yani içimize kapanalım, milliyetçi olalım, içimizde duralım" fikri.

Ahmet İnsel: Yani alternatif şöyle; ona ikame olmama koşuluyla... Bugün "niye bireysel emeklilik sistemini STK girişimi olarak yapmayalım" diye düşünenler var. Niye yapmasınlar? Var mı bir engel? Evet, mali engeller var, onun dışında engel yok. 19. yüzyıl işçi sınıfı, Avrupa'da devlet emekliliğine her zaman karşı çıkmıştır, anarko sendikalist gelenek çerçevesinde. Çünkü onlar mütüalist gelenekteydiler, sendikaların kendi kasalarında oluşturdukları mekanizmalarla, özerk dayanışmayı savunurlardı. Yani, niye olmasın? Ama tabii, şimdi bu çok hassas bir nokta, çünkü bireysel emeklilik türü bir dayanışmayı, yani bireysel emeklilik sistemini dayanışma sistemine dönüştürmek, aynı zamanda bireysel emeklilik sisteminin kuşaklar arası dayanışmaya dayalı emeklilik sisteminin köküne kibrit suyu dökmesi demek.

Nurhan Yentürk: Öyle bir şansı yok artık diye bakarsak, bu sistem globalleşme sonucu

çökecek. O zaman özel sektörün kârlılıkla yapacağı böyle bir faaliyet yerine, Amerika'da, Kanada'da vs. olduğu gibi kâr amacı gütmeyen vakıfların yaptığı sağlık hizmetleri gibi, bu tür dayanışma hizmetleri de yapılabilir mi acaba?

Ahmet İnsel: Eğer küreselleşmenin, sosyal refah devletinin kuşaklar arası dayanışmaya dayalı kurumlarını, bütünüyle geri dönüşsüz biçimde yok edeceğine, kapanan bir dönemin kalıntılarından başka bir şey ifade etmediklerine inanıyorsak, o zaman kaçınılmaz olarak oraya gider bu iş. Ama o kadar emin değilim. Tabii dediğin doğru; 19. yüzyılda bu sosyal refah devleti kurumları yoktu, dolayısıyla bir günde olmayacaklar. Bu 20. yüzyıla özgü bir olaydı; 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmış, İkinci Dünya Savaşı'nda şahikasına ulaşmış, belki bundan sonra bu boyutta hiçbir zaman olmayacaklar, sürekli sönerek gidecekler. Tabii o durumda sivil toplum girişimleri, bu sefer ticari girişimlere rakip girişimler olarak var olabilirler. Ama o zaman sosyal refah devletiyle ilişkilerinden bahsetmek anlamsız olur, sosyal refah devleti yok çünkü. Ama sosyal refah devletinin var olduğu yerde, o kurumların olduğu yerde, sivil toplum kuruluşlarının onların yerine geçmesi, süreci hızlandırır.

Nurhan Yentürk: Amerika ve Avrupa farkı, değil mi? Üçüncü sektör denmesinin, daha çok Amerika'da yaygın olması, sosyal devletin olmaması ya da zayıf olması yüzünden. Halbuki Avrupa kıtasında çok daha güçlü.

Ahmet İnsel: Şimdi ikinci konuya gelem. Gönüllülük, politik bir duruş olabilir mi? Yardımseverlikle politik duruş arasında fark var mı? Biraz evvel bir şeyden bahsetmiştim, onu bir iki cümle ile açayım: Gönüllülükle diğerkâmlık ayrı şeyler dedim. Yaptığınız işin esas amacı sizi tatmin etmek olduğu zaman, gönüllü bir iş yapabilirsiniz. Kendinizi tatmin etmek için yaşlılara yardım edebilirsiniz. Diğerkâm bir insan, karşılığını görmediği veya bilmediği bir işi de yapabilir. Kendisini tatmin etmek için olması gerekmez. Diğerkâmlıkta gönüllülük vardır, ama tersi geçerli olmayabilir.

Katılımcı: O zaman iki kavram kullanmak gerekiyor.

Ahmet İnsel: Evet. Gönüllü olarak yapılan bir iş ne demek, çok kaba tabiriyle bundan maddi bir menfaat beklememek demek. Ama bundan maddi menfaat beklemeden, başka tür bir menfaat bekleyebilirsiniz. Statü beklersiniz, ilerde bir dayanışma beklersiniz, karşılığında siyasi bir tavır beklersiniz, vs. Veya en kötüsü statünün de ötesinde, onun sizi üstün olarak kabul etmesini beklersiniz, bu da himmette vardır. Diğerkâmlık kavramının Fransızcası "altruisme", İngilizcesi de "altruism" sanırım.

Katılımcı: Türkçesi, özgecilik.

Ahmet İnsel: Öyle mi, bunu bilmiyordum. Diğerkâmlık ilişkisi, doğrudan veya dolaylı biçimde bu faaliyetten bir çıkar beklememeniz. Egemen iktisat modelinde davranış kalıbı bireysel yöntemcilik, bireyin çıkar maksimizasyonu üzerine kurulmuştur. Yani her türlü toplumsal olayın kökeninde birey davranışı vardır. Bu bireysel davranışın asli kalıbı, en kötü ihtimalle çıkar maksimizasyonu ya da optimizasyondur. Bugün egemen iktisat modelleri, gönüllü davranışları bireysel yöntemcilikle çıkar maksimizasyonu içine dahil edebiliyorlar. Artık bugün o neo-klasik iktisat modellerinde gönüllülük davranışları yoktur demek mümkün değil. Gönüllülük ilişkisini şöyle tanımlıyor; bunu yapmaktan bir menfaati olması ve o menfaatini maksimize etmeye çalışması. Benim Nurhan'a yardım etmekten bir menfaatim var, çünkü yüzünün gülmesi bir fayda yaratıyor, o faydayı maksimize ediyorum. Diğerkâmlıkta bu mümkün değil. Çünkü bireyci ve bireysel çıkar maksimizasyonuna dayalı davranışı dahil etmek mümkün değil; ben yardım ederim ama, o yardımdan hiçbir fayda beklemem.

Katılımcı: Sonucu hiç ilgilendirmiyor.

Ahmet İnsel: Evet.

Nurhan Yentürk: Bence sonucu ilgilendiriyor.

Katılımcı: Bu yanlış bir şey.

Ahmet İnsel: Çok yanlış değil; Uç noktada diğerkâmlık ilişkisi çok vahşi bir ilişkidir. Siz bir fakire para verdiniz. Adam, aç. Şimdi o aç adamın ailesi de aç. Diğerkâm olmayan gönüllülük ilişkisinde, o parayı verdiğiniz zaman, o parayı fakirliğini azaltıcı bir işte kullanmasını beklersiniz, ekmeğ almasını beklersiniz.

Katılımcı: O parayı birebir o fakire değil de, onunla ilgilenen bir kuruma bağışlamış olsa, diğerkâmlık mı olur?

Ahmet İnsel: O, daha fazla diğerkâmlık. Sadece bağış da değil. Bir iş yaparsınız, ama öbür adamın o işi sizin istediğiniz biçimde algılayıp algılamadığı veya gerçekleştirip gerçekleştirmediği sizi ilgilendirmez.

Katılımcı: Geriye dönüşünü beklemezsiniz.

Katılımcı: Biraz önceki örneğe dönersek, birisine para verdiniz, o da gidip cep telefonu aldı.

Ahmet İnsel: Ya da rakı aldı.

Katılımcı: Ben vereyim de, o ne yaparsa yapsın!

Ahmet İnsel: Tabii. Ben orada ona yardım etme görevini yerine getirdim. Bu çok önemli; fakirlere yardım konusunda, yardım edenlerin yapılan yardımların kullanımlarını denetleme ve onları yönlendirme hakları var mıdır, yok mudur sorusunu gündeme getirir.

Katılımcı: Bir de bunu inançları nedeniyle yapanlar var; mesela kiliseye bağlı olarak yapanlar, bu yardımı gönüllü mü yapmış olurlar, zorunlu mu?

Ahmet İnsel: Bir zorunluluk olarak da algılanabilir. Tabii bu verdiğim örnekleri, bir yığın aksi örnekle zayıflatmak mümkün. Ben bunu özellikle, gönüllülük ilişkisindeki sıkıntıları açması, aradaki bazı farkları ve nüansları gündeme getirmesi için veriyorum. Verdiğim

tanımlar dört dörtlüktür, sınırları tanımlanmıştır, iç çelişkileri de yoktur demiyorum, var tabii. Biraz daha ucuna gittiğiniz zaman, diğerkâmlığın da bir tür gönüllülük olduğunu düşünebiliriz; hepsi birbirinin tersine dönebilecek şeyler. Özellikle analitik bir felsefe tartışmasına girerseniz, tam tersini de ispatlayabilirsiniz.

Peki, politik bir tavır mıdır? İşte galiba burada iki türlü politik tavır var. Birincisi, yapılan yardımla, muhtaç konumda olan insanların davranışlarını değiştirmek girişimi. Bu bir tür iynin tahakkümü gibi bir şey. İkincisi, yapılan girişimle o insanların sadece ve sadece seçme özgürlüklerini, seçme alanlarını, özgürlük alanlarını genişletmesi. Birincisinde, yaptığınız işin kullanım normunu öbür tarafa empoze edersiniz. En uç örneğini alırsak, Dünya Bankası'nın tavrı budur. Dini yardım cemaatlerinin, girişimlerinin tavrı genellikle budur. Bazı siyasi merkezli yardım girişimlerinin tavırları budur. Diğerinde ise esas konu, o kişinin, grubun elindeki seçme şansı ve alanını genişletmek, özgürlük alanını genişletmek. Bundan sonra eğer onu gerçekten kullanmıyorsa, o artık onu bileceği iştir. İnsanlara rağmen iyilik yapmak gibi müdahaleci bir tavra gidildiği zaman, tahakküm ilişkisi başlar. Gönüllülükten tahakküm ilişkisine de, genellikle böyle geçilir zaten. Bu politik bir tavır, ama dediğim gibi hikmeti kendinden menkul bir politik tavır değil. Bu tavır, çeşitli politik tavırlara tekabül edebilir. İnsanlara rağmen müdahale etmek de bir politik tavidir. Recep Peker'in sloganıdır; "halk için, halka rağmen"... İnsanları insanlara rağmen düzeltmek, başka bir politik tavidir. İnsanların özgürlük alanlarını genişleterek, onların kendi özgür iradeleriyle seçmelerini sağlayacak bir müdahalede bulunmak da yine bir politik tavidir. Gönüllülük ilişkisi de olsa, diğerkâm bir ilişki de olsa, sonuçta bunlar elbette politik girişimlerdir. Politik girişimler ille de iktidarı ele geçirme girişimleri değildir; politik girişimler, toplumsal davranışları da değiştirme, toplumsal normları ve toplumsal davranışların bulunduğu alanların sınırlarını da değiştirme girişimidir. Politik tavır, sadece seçim ve seçilme mekanizmalarıyla, hükümet olma-olmama mücadelesiyle sınırlı kalmış bir alan değildir. Toplumsal yapıyı, normları değiştirmeyi çalışmak, insanların davrandıkları alanın daralmasını veya genişlemesini sağlamak, asli politik tavırlardandır. Ama politik olması, başlı başına bir üstünlük değildir, ne tür politik bir tavır olduğuna bakmak lazım. Sadece "bu bir politik tavidir" dediğiniz an bir üstünlük atfedemezsiniz; tahakkümcü bir politik tavır olabilir, özgürlükçü bir politika olabilir.

Katılımcı: Arada şöyle bir fark var; yardım ettiğiniz insanlardan birini yetişkin ve yetkin bir insan olarak, diğerini de yönlendirilmesi gereken biri olarak algılıyorsunuz.

Ahmet İnsel: Tabii, tamamen öyle; onu yönlendirilmesi gereken, biraz elinden tutulması gereken, ona rağmen bazı şeylerin yaptırılması gereken bir kişi olarak görmek. Tabii, bazı durumlarda böyle olması gerekir. Örneğin tinerçi çocuklarla mücadele derneğinde, bir zorlama, bir dönem bir şeyler yapmak elbette gerekir, yani bunu da mutlaklaştırmamak lazım. Orada yapamazsınız bunu; özgürlüğünü bütünüyle kaybetmiş bir insana, onu yeniden verebilecek bir dış müdahale lazım. Çünkü bütünüyle bağımlı. Tiner çekerek yaşıyor, bir şikâyeti yok, bu durumdan siz şikayetçisiniz. Türkiye'de bu kadar değil ama Hindistan'da çok ciddi bir sorun var; "parya" dedikleri dokunulmazlar kastından olanlarla ilişkiyi nasıl sağlayacaksınız? Onların dokunulmazlık konumundan çıkmaları için, o insanlara böyle bir konumda olmadıklarını kabul ettirmeniz lazım. Bu bir dış müdahale; "o insanlar durumlarından memnundur, dolayısıyla öyle kalsınlar" diyemezsiniz, orada başka bir şey yapabilmenin mümkün olduğunu anlatmak, yeni bir norm getirmek, en azından yeni bir normun mümkün olduğunu getirmek zorundasınız. Bunlar tabii çok uçtaki örnekler; çocukluğundan ve kuşaklardan beri dokunulmaz konumunda olduğunu algılamış bir adama, bunun doğal bir şey olmadığını söylemek çok zor. Güneydoğu'da çok yaşadığımız sorunlardan bir tanesi, kadınların erkekler karşısındaki konumu. O kadın ezikliğini kabul ettiği zaman nasıl yapacaksınız? Başta en azından dış bir şok gerektiriyor. Şok derken, bir dış müdahale gerektiriyor.

Nurhan Yentürk: Burada çok ince bir ayırım var, anlayabildiğim kadarıyla; devletin toplumu cahil görüp ona ne yapması gerektiğini öğretmesi gibi, Türkiye'de çok yaygın olan bir görevi, bu sefer sivil toplum örgütleri üstleniyor.

Ahmet İnsel: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin bazı faaliyetlerini gördüm, dehşete kapıldım; Güneydoğu'da bazı yerlerde oraya gelen birtakım kadınlar, "doğum kontrolü yapacaksınız, bunu yapmanız vatan gereğidir" gibi şeyler söylüyorlardı. Bu çok uç bir örnek ama, Türkiye'ye özgü bir örnek değil; 19. yüzyılda Hıristiyan misyonerlerin davranışları da çok farklı değil.

Katılımcı: Bize "kız çocuklara mutlaka doğum kontrolünü anlatacaksınız, aksi takdirde size yardım yok" dendi, bunu biz kendi aramızda tartıştık. Yani çocuk doğurmayacaksınız deniyor, bu özgürlük alanına müdahale.

Ahmet İnsel: Bu örnek de çok önemli; doğum kontrolünün para karşılığında yapılması. Ama bunun yanında Çağdaş Yaşam'ın özellikle kız çocuklarının yetişmesi, aile planlaması ve eğitim konusunda başka pratiklerini de gördüm; bu örnekleri ille de orada yoğunlaştırmak istemiyorum, ama biraz da o aktörlerin tavırlarıyla ilişkili şeyler. Bir misyonerlik bilincinin, tavrının olması, orada bir tahakküm ilişkisini getiriyor. Yine burada da çok püriten olmamak lazım, çünkü siz ne kadar engellemeye çalışsanız da böyle bir ilişkiyi kaçınılmaz olarak, size rağmen kurulduğunu bilmek, önemli. Çünkü siz orada veren konumundasınız, üstün konumdasınız, üstelik de karşılığını almamak üzere gelen konumundasınız ve eziyorsunuz. Geliyorsunuz, ona bir şey veriyorsunuz; bilgi, para, imkân, her neyse; ve karşılığını almıyorsunuz. Bu çok büyük bir yük. Onun bu büyük yükün altında ezilmemesi için, sizin bunun bilincinde olmanız gerekir. Ama bunun bir çaresi yok. Çaresi, ona "sen de başkasına bunun benzerini vereceksin" demek.

Katılımcı: Büyük olmanın getirdiği bir şey de olabilir. Bütün illerde yayılmış bir sivil toplum kuruluşu, ister istemez o kültürlerin de getirdiği bazı şeyler var; Çağdaş Yaşam'ın İstanbul'da davranış biçimi değişik olabilir.

Katılımcı: Şubelerde böyle bir farklılık olabilir, ama genel merkezde yok.

Ahmet İnsel: Diyarbakır'da Nebahat Hanım'ın yönettiği KAMER'de bu çok açık görülüyor. Oradaki insanların ve kadınların kendi dillerinde ve konumlarında bunu ifade edip diğerlerine taşıması işi.

Katılımcı: Çok büyük tesadüf; Ben de ÇYDD ile Diyarbakır'da tanıştım, dediğiniz sorunları ben de gördüm. Kadıköy ÇYDD ile inanılmaz bir fark var. Büyük bir bağlantı olduğuna da inanmadım. Çalışmalara bir iletişimsizlik olduğuna inanarak devam ettik.

Çünkü buradaki ÇYDD öyle olsa, bu konuma gelemezdi diye tahmin ediyorum.

Ahmet İnsel: ÇYDD ile KAMER beraber çalışıyorlar, çok büyük projeleri var. Mesela töre cinayetlerini engelleme konusunda, 19 tane tehdit altındaki kadını koruma altına almış durumdalar.

Katılımcı: Bu, çok rahat içine düşülebilecek bir durum. "Biz çok büyük bir şey yapıyoruz, ben veriyorum" tavrı; buna çok dikkat etmek lazım.

Katılımcı: Ben Çağdaş Yaşam ile deprem bölgesinde çalıştım. Bazı hanımlar vardı, durup durup paşaları arıyorlardı.

Ahmet İnsel: Son söz olarak isterseniz üçüncü soruyla bitireyim; özel alan, sivil toplum ve devlet alanı arasında bir geçişlilik var mıdır? Sonuçta bütün bu konuştuklarımız büyük ölçüde bu sorunun cevaplanmasına yönelik. Türkiye'de devlet alanı, kendine kutsiyet atfedilen bir alan olarak algılanır. Bu Osmanlı İmparatorluğu devlet anlayışından bize miras kalan bir şey, zannediyorum önümüzdeki 50-60 yıl içinde giderek azalacak bir kutsiyet. Ama bizim kuşak, sizin kuşak bu kutsiyetin etkisiyle var olacağız. Bu tür kutsiyet nişanları bir günde, bir yılda kalkmaz. Devletin gökyüzünden yeryüzüne inmesi, uhrevi vasıflarının kaybolması, uzun bir süreç. Tabii onun yerini ne alacak, o da ayrı bir soru. Türkiye'de devlet alanına böyle bir kutsiyet atfedilir. Biliyorsunuz kutsalın en büyük özelliği hikmetinden sual olunmamasıdır. Hikmetinden sual olduğu anda kutsal, kutsiyetini kaybeder. Kutsalın alanı olarak tanımlandığı için de, devlet alanı sorgulanmaz bir alan, özelliği olan bir alandır. Yaşadığımız dönemde şöyle bir şey gördük; toplumun özerkleşmesi, sivil toplumun hareketlenmesi ve toplumun sunduğu çehreyle bu devletin kutsalının sunduğu çehrenin birbirleriyle çok farklı olmasından doğan çatışmalar nedeniyle, devlet kutsalının beklenmedik yayılmasıyla karşılaştık. O güne kadar kendini bütünüyle devletin kutsal alanının parçası olarak tanımlamayan alanlar, üniversiteler, belediyeler, birdenbire bir çatışmanın merkezi alanları haline geldiler. Ve burada büyülü söz, "kamu alanı" oldu. Kamu alanı çok plastik bir kavram; aslında kamu alanı dediğiniz alan, özel alanın dışında olan her yerdir. Yani insanların bireysel mülkiyetlerinin

bütünüyle geçerli olduğu alanın dışındaki her yer, kamu alanıdır. Biraz zorlarsanız, mesela Gima da kamu alanıdır. Gima'nın içine girdiğiniz zaman, personeliyle sahibi istediği gibi davranamaz, kamu alanı yükümlülüklerine haizdir. Nedir bunlar? Sizi ırkınız, mezhebiniz, dininiz nedeniyle mağazaya almamazlık edemez. Ama siz dini, meshebi, ırkı nedeniyle birini evinize almayabilirsiniz, sizi kimse zorlamaz. Siz siyahları sevmiyorsanız, kapıdan hiçbirini sokmazsınız, bunun hiçbir yükümlülüğü yoktur. Ayıplarlar, o kadar!

Katılımcı: Tinerici çocukları içeri almıyorlar.

Ahmet İnsel: Tinerici çocukları oradaki ahali de almak istemiyordur maalesef. Doğru, tinerici çocuk da bir şey almak istiyor oradan, parasıyla değil mi? Tinerici çocuk o bağımlılıkta olmasa karakola gider ve "bana ayrımcılık yapıldı" der, ve çatır çatır alır, ama tinerici, onun için karakola gidecek durumda değil. Yani Gima, Migros, ya da bir kahve de kamu alanıdır. Kamu alanının da ortak hükümlülükleri, ortak kuralları vardır. Bizde kamu alanı daha farklı bir anlamda kullanılıyor; devletin davranış kalıplarını, devlerin normları belirleme yetkisine haiz olduğu alanlar olarak tanımlanıyor. Onun için kamu alanıyla bir laf icat ettik; kamu alanını oraya bıraktık, aslında devlet alanı anlamında kullanır hale geldik ve "kamusal alan" diye bir şey icat ettik. Kamusal alan nedir? Devletin elini o kadar atamadığı yerler. Ve burada da sürekli bir tartışma, bir mücadele var. Sokakta bir kadının çarşafı gezmesi, fesli gezmesi veya boynunda büyük bir haçla gezmesi, devletin müdahalesini gerektiren bir durum mudur, sokak bu müdahaleyi gerektiren bir yer midir? Genel ahlaka aykırı değilse, toplumsal düzeni bozmuyorsa, bunu engellemenin hiç bir şeyi yok. Onun için, Fransız sahil kasabalarında kadınların mayoyla çarşı-pazarda dolaşmasını engelleyebilirsiniz. Niye? "efendim, bizde ahlak kuralı olarak mayoyla sokakta dolaşılmaz" diyebilirsiniz. Türkiye'deki devletin sıkıntısı, yasaklamalarını ahlak kuralı olarak yapamamasından kaynaklanıyor. Çarşaf, türban gibi şeyleri ahlak kuralı olarak tanımlayabilse, o zaman kamu alanına müdahale konusunda bir sıkıntısı olmayacak. Parkayla dolaşmayı -gençliğimizde üniversiteye giderken o da yasaktı- veya bıyıkların aşağı ya da yukarı olmasını genel ahlaka aykırı tavır olarak tanımlayabilse, sıkıntı bitecek. Türkiye'de devletin kamusal alan ile kamu

alanı arasındaki sınır, belki de biraz bizim devlete ve devletin yetkilerine affettiğimiz kutsiyetle, bu kutsiyetin simgeleriyle alakalı; onu sorgulamakta henüz zorluk çekiyoruz. Bence STK'ların da önemi, bu alanın toplu aktörlerinin olabileceğini göstermek. Çünkü Türkiye'de devletin gücü bu alanda, karşısında toplu aktörler değil, bireyler bulmasından kaynaklanıyor. STK'ların buradaki önemli fonksiyonu, o alanın aktörlerinin toplu aktörler olarak, varlığı o bireyin ötesinde anlamı olan, gücü olan aktörler olarak bulunabilmeleri. Galiba bunun Türkiye'de en canlı yaşadığı ve bilincine varıldığı yer, 1999 depremi oldu. Ama 1999 depreminde gerçek bir STK girişimi, aynı zamanda kamu alanının, devlet alanının daraltılması girişimiydi; "biz burada bu işi yaparız, sizinle beraber yaparız, ayrı yaparız, ama yaparız; gereğinde parayı toplarız size de vermeyiz, yaparız" girişimiydi. Bu bence gerçekten bir dönüm noktasıdır, o alan mücadelesinde Milat gibi algılanması gerekir. Bu, Müslümanların yıllardan beri sürekli verdikleri bir mücadele, fakat tabii düşündürücü olan şu: Türkiye'deki ilk deprem değildi bu; Türkiye, bunun kadar yıkıcı, bundan daha yıkıcı depremleri biliyor. İle de Erzincan depremine gitmeye gerek yok, 70'lerde, 80'lerde de büyük depremler oldu, belki 15-20 bin kişi ölmedi ama, 2 bin-5 bin kişi öldü. Körfez depreminde Gölcük depreminde bunun ortaya çıkması bana şunu hatırlattı; Amartya Sen diye Hint kökenli Nobel ödüllü bir iktisatçı vardır, der ki: "Ezilmişlik ve yoksulluk, sadece fakirlik değildir, sadece para eksikliği değildir, birincisi toplumda eksik haklara sahip olmaktır. İkincisi, eksik haklara sahip olduğunun bilincinde olmamaktır. Üçüncüsü de bu hakları talep etme olanağı ve yetkisi olmamaktır." Gölcük depreminde deprem, yoksulların başına çökmedi, orta sınıfın üstüne çöktü ve orta sınıf sesini çıkardı. Halbuki daha önceki depremlerde başlarına evler çökenler, kendilerine bu hakları talep etmekte yetkili görmeyen kesimdi. Dolayısıyla STK'ların önemli bir işlevleri, özellikle bu kesimin bir, eksik haklara sahip oldukları bilincine varmasını sağlamak, ikincisi bu hakları kullanma yetkisine ve elbette bu hakları kullanma olanağına sahip olmasını sağlamaktır. Bence STK'ların orta vadede toplumsal dönüşüm anlamında en önemli politik vasıfları budur.